

УДК 347.61

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1171337>orcid.org/000-0001-6394-1834

© Пономаренко О.М., 2017

О.М. Пономаренко**АЛІМЕНТНИЙ ДОГОВІР
ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ
АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Анотація. Стаття присвячена дискусійному у сучасній цивілістиці питанню щодо можливості аліментного договору бути підставою виникнення аліментних зобов'язань, вирішення якого безпосередньо залежить від дослідження потенційного кола суб'єктів цього договору та умов його укладення. У результаті дослідження автор приходить до висновку про те, що необхідно виділяти два види аліментних договорів – аліментні договори, спрямовані на визначення порядку здійснення прав *ex lege*, й аліментні договори, спрямовані на виникнення аліментних правовідносин. Обґрунтовується, що різний ступінь соціальної значущості таких договорів обумовлює особливості підходів до їх нормативного регулювання.

Ключові слова: аліменти, аліментні правовідносини, аліментний договір, сімейний договір.

Аннотация. Статья посвящена дискуссионному в современной цивилистике вопросу о возможности алиментного договора быть основанием возникновения алиментных обязательств, решение которого непосредственно зависит от исследования потенциального круга субъектов этого договора и условий его заключения. В результате исследования автор приходит к выводу о том, что необходимо выделять два вида алиментных договоров – алиментные договора, направленные на определение порядка осуществления прав *ex lege*, и алиментные договора, направленные на возникновение алиментных правоотношений. Обосновывается, что разная степень социальной значимости таких договоров обуславливает особенности подходов к нормативному их регулированию.

Ключевые слова: алименты, алиментные правоотношения, алиментный договор, семейный договор.

Annotation. The article is devoted to the discussion in modern civil law on the possibility of an alimony contract to be the basis for the appearance of alimony obligations, the decision of which directly depends on the investigation of the potential circle of subjects of this treaty and the conditions for its conclusion. As a result of the research, the author comes to the conclusion that it is necessary to single out two types of alimony contracts - maintenance contracts aimed at determining the procedure for exercising *ex lege* rights, and alimony contracts aimed at the emergence of alimentary legal relations. It is substantiated that the different degree of social significance of such contracts determines the specifics of approaches to their regulatory regulation.

Key words: alimony, alimony legal relationship, alimentary contract, family contract.

Аліментні договори є найбільш поширеними серед сімейних договорів у договірній практиці в Україні, що робить їх досить привабливими для дослідження в теорії сімейного права. Як і більшість сімейних договорів,

аліментні договори є достатньо новим явищем у праві. Його поява пов'язана з реформуванням сімейного законодавства на початку ХХІ століття й прийняттям нового СК, у якому вони посіли своє «законне» місце серед інших договірних конструкцій. Варто, однак, відзначити, що договірне регулювання аліментних відносин фактично мало місце й раніше, наприклад, коли аліменти сплачувалися за домовленістю сторін, без звернення до суду. Такі угоди, найчастіше, носили усний характер, інколи оформлювалися у виді розписок. Але вони не отримували необхідних гарантій захисту з боку держави. Тому за суттю вони не були договорами, оскільки їх виконання не було забезпечене примусовою силою держави, а засновувалося виключно на добросовісності платника. Можна сказати, що легальне існування аліментних договорів у правовій системі України почалося з 2002 року, коли був прийнятий СК та з цього часу активно почалося також їх теоретичне дослідження. Результати таких досліджень оформлені як у виді окремих наукових статей [1; с. 22–27; 8, с. 28–29; 11, с. 158–164; 12, с. 63–80], так й у виді дисертаційних досліджень [3; 19] та монографій [4]. З упевненістю можна сказати, що аліментні договори сучасною наукою визнаються невід'ємним елементом системи приватно-правових договорів, що підтверджується й тим, що зараз практично неможливо зустріти навчальних посібників чи підручників з сімейного права, в яких аліментні договори не становили б окремого предмета вивчення.

Однак, попри достатньо активне дослідження таких договорів, залишається ще немало дискусійних проблем, центральне місце серед яких посідають два тісно пов'язаних між собою питання:

- 1) чи може аліментний договір бути підставою виникнення аліментних зобов'язань;
- 2) хто має право на його укладання?

Варто зазначити, що ці проблеми не можна назвати суто сучасними, на них звертали увагу ще класики вітчизняної науки. Так, М. Й. Бару свого часу писав, що в системі підстав виникнення зобов'язань аліментні зобов'язання належать до тих, що виникають безпосередньо в силу закону. На його думку, аліментні зобов'язання – це зобов'язання *ex lege*. В той же час він абсолютно справедливо запитував: «Але чи значить це, що закон є єдиною підставою для виникнення аліментних зобов'язань. Чи можна визнати, що ці зобов'язання не виходять за межі тих, що кореняться тільки в законі» [6, с. 25]? Й аргументовано прийшов до висновку, що закон не був єдиною підставою виникнення аліментних зобов'язань за радянським цивільним правом. Слід однак зазначити, що М.Й. Бару у своєму дослідженні термін «аліменти» застосовував у достатньо широкому значенні. Зокрема, він використовував його й стосовно договору довічного утримання, який і був переважно предметом вивчення автора.

Питання щодо можливості виникнення аліментних зобов'язань на підставі домовленості сторін є актуальним і сьогодні. Чинне сімейне законодавство у цьому питанні є досить суперечливим. З одного боку, в загальних положеннях СК знайшло нормативне закріплення запровадження диспозитив-

ного підходу до регулювання сімейних відносин. Так, у ч. 2 ст. 7 СК України як загальна засада регулювання сімейних відносин зафіксована можливість їх договірною регулювання за домовленістю (договором) між їх учасниками, що відповідає загальноцивілістичному принципу свободи договору. Деталізація цієї засади здійснена у ст. 9 СК України, відповідно до якої подружжя, батьки і діти, інші члени сім'ї та родичі мають право врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам СК, інших законів та моральним засадам суспільства. Більше того, право на укладання сімейного договору надане також й особам, які проживають однією сім'єю, а також родичам за походженням, відносини яких не врегульовані СК. Таким чином, можна зробити висновок, що коло потенційних суб'єктів сімейних (у т.ч. й аліментних) договорів є значно ширшим за коло тих осіб, чії сімейні відносини регулюються сімейним законодавством. І такий підхід заслуговує на схвалення.

З іншого боку, в СК України закріплені нормативні конструкції деяких аліментних договорів, у яких визначені вимоги до їх сторін. Як відомо, нормативно закріплені вимоги до осіб, які можуть бути стороною певного договору, завжди є імперативними. Саме тому вказівка законодавця про те, що право укласти договір про надання утримання мають подружжя, повинна свідчити про те, що такого права позбавлені інші особи. Наприклад, колишні подружжя або чоловік та жінка, яка проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу тощо. Такий висновок у науці сімейного права цілком справедливо визнається спірним [18, с. 271].

Виникають певні проблеми також з визначенням умов укладення аліментних договорів. У СК України імперативно закріплені обставини, з якими пов'язане виникнення аліментних правовідносин. Наприклад, виникнення їх між подружжям пов'язане з наявністю у подружжя-отримувача аліментів непрацездатності та потреби матеріальної допомоги, а у подружжя-платника аліментів – можливості надавати матеріальну допомогу. У зв'язку з цим незрозумілою є необхідність цих обставин для укладення аліментного договору: чи аліментний договір може бути укладений за їх відсутності? У нормативному регулюванні цих відносин існують певні колізії. Так, наприклад, у ст. 78 СК не названі як необхідні умови укладення договору про надання утримання обставини, з якими закон пов'язує виникнення права на отримання аліментів. Тому тлумачення ст. 78 СК дає підстави для висновку, що подружжя мають право на укладання договору про надання утримання незалежно від того, чи є отримувач аліментів непрацездатним та чи потребує він матеріальної допомоги. Такий висновок можна зробити, виходячи з приватно-правового принципу – все, що не заборонено, дозволено, а також системного тлумачення сімейного законодавства. Так, по-перше, в СК України немає заборони на укладення аліментного договору на користь особи, яка є працездатною та не потребує матеріальної допомоги; по-друге, відповідно до ст. 99 СК сторони шлюбного договору можуть домовитися про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі.

Це дає підстави для висновку про те, що законодавець не забороняє, а навпаки, передбачає потенційну можливість виникнення права на отримання аліментів одним з подружжя на умовах, визначених домовленістю сторін.

Однак, згідно з п. 4.8 та 4.9 Глави 5 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при посвідченні договору про утримання нотаріусом перевіряється факт непрацездатності того з подружжя, на користь якого укладається угода. Непрацездатними (за віком або за станом здоров'я) визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідами I, II, III груп, про що зазначається у тексті договору. Право на утримання також матиме й той з подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна та інші доходи якого не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Про встановлення цих обставин нотаріусом також зазначається у тексті договору.

Це протиріччя у нормативному регулюванні аліментних договорів неодноразово піддавалося критиці серед науковців. Так, І.В. Жилінкова вказувала на цілком необґрунтоване положення про те, що при посвідченні договору щодо утримання нотаріус повинен встановити факт непрацездатності того з подружжя, який потребує допомоги [9, с. 103], а З.В. Ромовська категорично вважає цей пункт Порядку нечинним [17, с. 218].

Вочевидь, недоліки нормативного регулювання певною мірою пов'язані з недостатнім рівнем наукового дослідження цього договору, яке повинно здійснюватися з урахуванням системних зв'язків аліментного договору з іншими договорами цивільного та сімейного права, а також правової сутності аліментних правовідносин. І завданням наукових досліджень є систематизація сімейних договорів, формулювання їх типових, видових й підвидових ознак.

Аліментні договори, безперечно, є самостійним видом сімейних договорів, а тому необхідно виробити загальні підходи до визначення суб'єктного складу цього виду договорів. Робота в цьому напрямку проводиться досить активно. Аналіз сучасної наукової літератури дає підстави стверджувати, що на сьогодні можна виділити три основні точки зору щодо суб'єктного складу таких договорів.

Прихильники найширшого підходу вважають, що аліментний договір мають право укласти будь-які суб'єкти незалежно від обмежень, встановлених у законодавстві. Слід зазначити, що такий погляд стосовно суб'єктів аліментного договору є найменш поширеними і найбільшою мірою піддається критиці. Найяскравішим представником цього підходу є російський вчений М.В. Антокольська, яка виділяє дві категорії потенційних суб'єктів таких договорів. До першої автор відносить членів сім'ї, які мають право на отримання аліментів тільки за наявності певних обставин, і питання полягає в тому, чи можуть вони укласти договір про сплату аліментів за їх відсутності. До другої категорії нею віднесені особи, які взагалі не мають права на отримання аліментів у судовому порядку, наприклад, фактичні подружжя, опікуни та піклувальники, особи, які пов'язані віддаленими ступенями споріднення. М.В. Антокольська вважає, що члени сім'ї, які відносяться до першої категорії,

безумовно, мають право на укладення аліментного договору, оскільки умови надання утримання за домовленістю визначаються самими особами, які домовляються, й тому вони мають привілеї передбачити право на отримання аліментів і за відсутності умов, передбачених законодавством. Договір про надання утримання, які укладені між особами, які не мають права на примусове стягнення аліментів, повинен розглядатися як цивільний договір, який не передбачений законодавством. На думку автора, такий договір слід вважати аліментним і здійснюватися за правилами аналогії закону. Однак допустимо й віднесення їх до особливого виду безоплатних договірних зобов'язань щодо утримання [2, с. 253–254]. Теза М. В. Антокольської про те, що якщо сімейне право розглядається як частина цивільного права, то й аліментні договори, що укладені між іншими особами, які перелічені у СК, й безоплатні домовленості щодо утримання, які укладені між будь-якими іншими особами, будуть вважатися цивільними договорами [2, с. 253–254], дає підставу деяким вченим зробити висновок що М.В. Антокольська вважає, що учасниками договору про сплату аліментів можуть бути будь-які особи: як пов'язані спорідненими відносинами, так і не пов'язані ними, незалежно від наявності або відсутності нужденності та працездатності й дотримання черговості аліментування [20; с. 1651]. Але треба зазначити, що цю тезу неможна тлумачити у відриві від контексту роботи. Судження автора про специфіку аліментних договорів як особливого виду цивільно-правових договорів; про співвідношення норм цивільного і сімейного права при їх застосуванні до таких договорів, приклади кола суб'єктів, які автором віднесені до другої категорій, дають підстави для висновку, що М.В. Антокольська хоча й дотримується найбільш широкого погляду на коло суб'єктів аліментних договорів, але не вважає їх перелік безмежним.

Більш вузький підхід (у літературі його іноді називають проміжним) [20; с. 1651] застосовують ті вчені, які вважають, що коло суб'єктів, які можуть бути сторонами аліментного договору суворо визначене у сімейному законодавстві, але підстави виникнення договірної аліментної зобов'язання можуть бути іншими ніж ті, які передбачені законом, наприклад, за відсутності в отримувача аліментів непрацездатності та потреби в них [22]. Так, наприклад, В.К. Антошкіна робить висновок, що аліментний договір можуть укласти тільки особи, які є учасниками сімейних відносин, незалежно від того, зобов'язані вони нести аліментний обов'язок за законом чи ні [4, с. 119]. Прибічником такого підходу є і С.Ю. Чашкова, яка пише, що СК надав сьогодні можливість членам сім'ї піднести до юридичного свій моральний обов'язок стосовно надання утримання членам сім'ї, які не мають на це права з точки зору чинного законодавства. Це можливо зробити через укладення договору про сплату аліментів з метою стягнення аліментів і з одного члена сім'ї на користь іншого за відсутності для цього законодавчо встановлених умов їх сплати [22; с. 125].

Найвужчий підхід застосовують ті вчені, які вважають, що аліментні договори мають право укласти тільки ті суб'єкти, між якими виникає аліментне

зобов'язання на підставі та у випадках, вказаних у законі. Так, О. Косова приходиться до висновку, що юридичний обов'язок стосовно надання утримання повинен мати об'єктивну соціальну підставу й імперативно встановлені підстави виникнення. На її думку, законодавець повинен чітко визначити: хто і в яких випадках юридично зобов'язаний надавати утримання іншим особам. Обмеження кола суб'єктів, які мають юридичний обов'язок аліментування та укладають угоду щодо визначення порядку його виконання, більшою мірою відповідає цільовому призначенню інституту аліментування, принципу неприпустимості свавільного втручання у справи сім'ї, методу диспозитивно-імперативного сімейно-правового регулювання, нормам моралі тощо [13; с. 24–25].

Д.А. Медведєв, з одного боку, відзначає цивільно-правову природу сімейних договорів, а з другого – строго особистий (сімейний) та безоплатний характер аліментних зобов'язань, що робить неможливим їх поширення на потенційно необмежене коло суб'єктів, так само як і їх застосування до випадків, не вказаних у сімейному законі навіть за аналогією. Він аргументує це тим, що інакше можна було б просто замінити аліментними зобов'язаннями такі договори, які пов'язані з періодичними платежами (рента, довічне утримання), або відкинути деякі випадки дарування. Але для цього, на думку Д. А. Медведєва, немає ні практичної потреби, ні правових підстав [7; с. 454].

Н. Ф. Звенигородська оспорує цивільно-правову природу аліментного договору та вважає його виключно сімейно-правовим. Вона повною мірою погоджується з думкою О.Ю. Косової та зазначає, що при укладанні аліментного договору свобода вибору партнера обмежена імперативними нормами сімейного законодавства, а тому аліментний договір може бути укладений лише між аліментнозобов'язаними та аліментноправомочними особами, які названі законодавцем, а не визначеними довільно. Навіть не всі суб'єкти сімейного права можуть бути суб'єктами аліментних зобов'язань: ними можуть бути лише ті фізичні особи, які сімейним законодавством наділені суб'єктивним правом на утримання, або навпаки, несуть аліментний обов'язок [10; с. 39–41]. Таким чином, прибічники найвужчого підходу дотримуються того, що аліментний договір не може бути підставою виникнення аліментного зобов'язання, оскільки право на його укладення належить лише тим особам, між якими виникає аліментне зобов'язання на підставі закону, а тому він спрямований лише на визначення порядку виконання зобов'язання, яке вже виникло.

Звертає увагу на себе той факт, що різноманітність у поглядах на суб'єктний склад аліментного договору часто засновується виключно на аналізі чинного законодавства, а такий підхід важко назвати конструктивним. Натомість особливості правового регулювання залежать від специфіки відносин, що становлять його предмет. Саме тому правове регулювання (як нормативне, так і договірне) аліментних відносин повинно здійснюватися виходячи передусім із сутності самих аліментних відносин як соціального явища.

Природність турботи батьків про своїх дітей відмічає О.М. Нечаєва, яка пише, що виконання відповідного обов'язку старшого покоління забезпечувалося в далекому минулому відповідно до існуючих звичаїв, а потім – ще й

релігійних приписів. З утворенням держави турбота батьків про дітей стала предметом її уваги [15, с. 191]. Але варто зазначити, що природним є не тільки обов'язок батьків утримувати своїх дітей, але й обов'язок інших членів сім'ї та родичів підтримувати один одного в разі, якщо хтось із них потрапив в тяжкі життєві умови, пов'язані з непрацездатністю та нужденністю. З часом виконання цілком природного обов'язку деяких членів сім'ї та родичів сплачувати аліменти на користь інших стало забезпечуватися примусовою силою держави, а сам обов'язок, у результаті, перетворився з морального на юридичний.

Загальновідомим є те, що аліментування як соціально-правове явище винило ще в Давньому Римі й означало спочатку отримання аліментів від держави дітьми-сиротами та незаможними, а з часів принципату – утримання, взаємний аліментарний обов'язок між батьками та дітьми. Сам же термін «*alimentum*» у перекладі означав «годувати, утримувати, вирощувати» [6; с. 45]. Враховуючи етимологію слова «аліменти», Л.С. Ржаніцина та Т.А. Гурко аргументовано роблять висновок, що аліменти – аж ніяк не розкіш: вони закликані задовольняти нагальні потреби найбільш незахищеної частини населення; їх отримання – гарантія того, що дитина буде мати хоча б необхідний базовий мінімум до того часу, поки не зможе забезпечувати себе самостійно [16; с. 13].

Зараз обов'язок сплачувати аліменти юридично закріплений лише щодо найближчих членів сім'ї та родичів, до яких згідно з СК України належать: батьки, діти, подружжя, колишні подружжя, фактичні подружжя, бабуся, дідусь, прабабка, прадід, онуки, правнуки, брати, сестри, мачуха, вітчим, пасинок, падчерка. Відносно інших членів сім'ї та родичів юридичний обов'язок щодо утримання особи, яка потребує матеріальної підтримки та є непрацездатною, відсутній, а надання утримання залежить від моральної свідомості родичів більш віддалених ступенів спорідненості та, безумовно, матеріальної можливості в них надати таке утримання. Таким чином, юридичний обов'язок щодо надання утримання члену сім'ї, який не може самостійно забезпечити собі необхідні умови існування, обтяжує на сьогодні лише родичів до третього ступеня прямого споріднення та до другого ступеня бокового споріднення (рідні брати та сестри).

Натомість у спадковому праві право на спадщину держава гарантує спадкоємцям за законом до шостого ступеня споріднення включно (ст. 1265 ЦК). У зв'язку з цим звичайно постає питання про те, чим обумовлене надання спадкоємцям, які є родичами до шостого ступеня споріднення включно права на спадкування за законом, та не покладення на них юридичного обов'язку утримувати родичів тих же ступенів споріднення, безумовно, за умови відсутності аліментозобов'язаних більш ранніх черг та можливості надавати утримання. На мій погляд, така ситуація не відповідає правилам системності законодавства, оскільки право на спадкування після смерті члена сім'ї та обов'язок утримання членів сім'ї, які за життя потребують матеріальної підтримки, знаходяться у прямій залежності й обумовлені економічною функцією сім'ї, яка полягає в розподілі матеріальних благ між членами сім'ї не тільки за життя, але й після смерті.

Не викликає сумнівів той факт, що шанс притягнення до спадкування та сплати аліментів родичів знижується залежно від того, як збільшується ступінь родинності. Можливість отримати спадщину або аліменти від родича, наприклад шостого ступеня спорідненості, практично зведена до мінімуму. Це пов'язано, перш за все, зі складнощами, які можуть виникнути при доказуванні факту знаходження у спорідненості між такими особами, на що звертає увагу Ю. О. Заїка, стосовно притягнення до спадкування спадкоємців п'ятої черги. Ці аргументи будуть цілком справедливими й щодо поширення кола аліментнозобов'язаних осіб. Так, Ю. О. Заїка пише, що реалізація спадкоємцями п'ятої черги права на спадкування буде пов'язана з перешкодами суто практичного характеру. Наприклад, щоб довести спорідненість троюрідних сестер (за жіночою лінією), спадкоємець має надати нотаріусу свідоцтво про своє народження та свідоцтво про шлюб (зазвичай, жінки виходять заміж і змінюють дівоче прізвище), свідоцтво про народження, шлюб та смерть матері, бабки, двоюрідної тітки, троюрідної сестри [21; с. 321]. Тому попри те, що пропозиція щодо розширення кола членів сім'ї та родичів, на яких покладається юридичний обов'язок матеріально підтримувати своїх родичів, обумовлена необхідністю втілення системного підходу в правове регулювання приватних відносин, все ж таки навряд чи вона знайде прибічників серед фахівців. Однак абсолютно несправедливо позбавляти таких осіб права на укладання аліментного договору, якщо вони добровільно готові взяти на себе тягар утримання свого родича, в якого немає права на отримання аліментів у судовому порядку. Тому вважаю, що обмеження кола осіб, які мають право на укладання аліментного договору лише тими суб'єктами, які законом пов'язані аліментними зобов'язаннями, позбавлене будь-якого сенсу й не відповідає загальним засадам правового регулювання сімейних відносин, сутності сім'ї та її функціям.

Однак необхідно зазначити, що коло осіб, які мають право на укладання аліментного договору, також не може бути безмежним. Суб'єктний склад цього договору визначається його сімейно-правовою сутністю. Сутнісною ознакою будь-якого сімейного договору є особливості суб'єктного складу, які виражаються в тому, що сторонами сімейного договору можуть бути лише фізичні особи, які мають правовий статус члена сім'ї або родича. Ця ознака цілком властива й для аліментного договору. Для того, щоб аліментний договір не втратив своєї сімейно-правової сутності, наявність спорідненості та членства у сім'ї необхідно довести на момент нотаріального посвідчення або в суді у разі виникнення спору. За відсутності таких доказів нотаріус повинен відмовити в посвідченні договору, а укладений договір може бути визнаний недійсним.

Таким чином, право на укладання аліментного договору повинні мати такі категорії осіб:

по-перше, особи, які названі як суб'єкти аліментного зобов'язання на нормативному рівні за наявності законодавчо визначених підстав виникнення аліментних правовідносин;

по-друге, особи, які названі як суб'єкти аліментного зобов'язання на нормативному рівні за відсутності умов, передбачених сімейним законодавством як підстави виникнення аліментних правовідносин;

по-третє, члени сім'ї та родичі, які не названі як суб'єкти аліментного зобов'язання на нормативному рівні (наприклад, тітка і племінник).

Не важко помітити, що аліментні договори, які укладаються між особами першої категорії спрямовані на визначення порядку здійснення прав *ex lege*, а аліментні договори, які укладаються другою та третьою категоріями осіб, – на виникнення аліментних правовідносин. Такі договори, безумовно, мають єдину правову сутність, проте цілком імовірно, що у зв'язку з різними ступенями соціальної значущості таких договорів, їх нормативне регулювання може відрізнятися.

Деяким з аліментних договорів держава надає підвищені правові гарантії. У чинному сімейному законодавстві до таких договорів належать: договір подружжя про надання утримання (ст. 78 СК) та договір між батьками про виплату аліментів на дитину (ст. 189 СК). Щодо них законодавець вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення і встановлює можливість стягнення аліментів у разі невиконання платником свого обов'язку на підставі виконавчого напису нотаріуса. У науці навіть висловлено думку про те, що обов'язкове нотаріальне посвідчення та можливість стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса є сутнісними ознаками аліментних договорів, відсутність яких унеможливорює віднесення укладеного договору до договорів досліджуваного виду. Саме такий аргумент наводить О.Ю. Косова, коли заперечує можливість розширення кола осіб, які можуть бути сторонами аліментного договору. Так, вона зазначає, що очевидно, не відповідає інтересам сторони, яка добровільно утримує іншу сторону, вимога про обов'язкове оформлення домовленостей в нотаріальній формі, і надання їм юридичної сили виконавчого листа [13; с. 24–25]. Натомість О.О. Усачова справедливо вказує, що всі спори, вочевидь, відносно суб'єктного складу аліментних договорів пов'язані не з визначенням наявності або відсутності в осіб, які не пов'язані аліментним обов'язком в силу закону, можливості укласти угоду, метою якої буде матеріальне забезпечення отримувача платежів, а з бажанням встановити, чи розширюються на угоди таких осіб преференції та обмеження законодавства, й у першу чергу – сила виконавчого листа [20; с. 1656].

Варто зазначити, що обов'язкове нотаріальне посвідчення та можливість стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса, безумовно, є важливими додатковими правовими гарантіями належного виконання аліментних зобов'язань. Однак їх не можна віднести до ознак аліментних договорів. Видові ознаки будь-якого договору завжди обумовлені специфічними ознаками відносин, на регулювання яких він спрямований. Не викликає сумніву той факт, що обов'язкове нотаріальне посвідчення та можливість стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса не є сутнісними ознаками самих аліментних відносин. Тому їх не можна вважати властивими й аліментним договорам. Вони належать до засобів підвищених правових гарантій держави, які вона використовує цілеспрямовано й може поширити як на всі договори одного виду, так і адресно, на окремий з них. Безумовно, було б не зовсім розумно поширювати на всі без винятку аліментні договори підвищені правові гарантії. Достатньо забезпечити ними лише окремі види таких договорів.

Аналіз окремих видів аліментних договорів дозволяє виокремити деякі загальні риси тих договорів, яким держава сьогодні надає підвищені правові гарантії. Ці договори об'єднує те, що по-перше, платником аліментів за ними є особи, які віднесені до першої черги аліментнозобов'язаних членів сім'ї; а по-друге, ці договори спрямовані на реалізацію права на отримання аліментів, яке виникає в силу закону з підстав, передбачених сімейним законодавством. І хоча в СК України, як уже згадувалося, не закріплюється вимога про те, що подружжя-одержувач аліментів обов'язково має бути непрацевдатним і нужденним, системний аналіз законодавства, зокрема СК і Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, дає підставу вважати, що саме ці умови необхідні для того, щоб аліментному договору були надані підвищені гарантії з боку держави. Саме тому зараз виглядає цілком логічним обов'язок нотаріуса при посвідченні договору вимагати надання доказів наявності непрацевдатності та нужденності у подружжя-одержувача аліментів (п. 4.8 та 4.9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України). Більше того, це правило, з урахуванням системного підходу, необхідно поширити й на інші аліментні договори, що володіють цими ж ознаками. Так, досить закономірним буде закріплення норми про те, що аліментні договори, укладені між подружжям (колишнім подружжям), батьками і дітьми (повнолітніми дочкою, сином), чоловіком і жінкою, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, та спрямовані на виплату аліментів з підстав, передбачених сімейним законодавством, мають укладатися у письмовій формі та нотаріально посвідчуватися. А в разі невиконання за таким договором обов'язку платником аліментів, вони можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Аліментні ж договори між іншими особами не потребують обов'язкового нотаріального посвідчення і їм не надаються додаткові гарантії з боку держави. Права, що виникають з таких договорів, мають захищатися загальними цивілістичними способами захисту.

Окрім підвищених правових гарантій належного виконання, аліментні договори, які спрямовані на встановлення порядку здійснення права *ex lege*, не повинні погіршувати становище отримувача аліментів, порівняно зі встановленим законом. Це обумовлюється тим, що законодавець встановлює мінімально необхідні умови утримання для осіб, яким надає право вимагати сплати аліментів у судовому порядку. А тому аліментний договір, який спрямований на здійснення цього права, може або надавати той же обсяг прав, який визначений у СК, або збільшувати його. Таке обмеження свободи договору переслідує мету захисту соціально незахищених членів сім'ї на мінімально необхідному рівні, а тому є імперативним. Аліментні договори, які спрямовані на виникнення аліментних правовідносин, укладаються без таких обмежень, оскільки засновуються виключно на добровільно взятому платником аліментів обов'язку щодо утримання іншої особи.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що сторонами аліментних договорів можуть бути фізичні особи, які мають правовий статус членів сім'ї або родичів. Аліментним договорам, які спрямовані на встановлення порядку здійснення прав *ex lege*, держава надає підвищені правові

гарантії, але їх не можна вважати підставою виникнення аліментного зобов'язання. Підставою виникнення аліментних зобов'язань є лише такі аліментні договори, які укладаються членами сім'ї та родичами, не пов'язаними законом аліментними зобов'язаннями, та юридично оформлюють добровільно взятий на себе обов'язок щодо надання утримання отримувачу аліментів.

Література

1. Андрущенко Т.С. Процесуальний порядок внесення змін до аліментного договору / Т.С. Андрущенко // Право і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 22–27;
2. Антокольская М.В. Семейное право: учебник / М.В. Антокольская. – М.: Юристъ, 1996. – С. 253–254;
3. Антошкіна В.К. Договір нерегулювання відносин подружжя: автореф. дис... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / В.К. Антошкіна. – Харків, 2006. – 20 с.;
4. Антошкіна В.К. Договірне регулювання відносин подружжя / В.К. Антошкіна. – Донецьк, 2008. – 280 с.;
5. Бартошек М. Римское право: Понятие, термины, определения): пер. з чеш. / М. Бартошек. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.;
6. Бару М.И. Договорное обязательство о содержании / М.И. Бару // Ученые записки. – 1948. – Вып. 3. – С. 25–54;
7. Гражданское право: учебник. Часть III / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1999. – 592 с.;
8. Ждан М.Д. Щодо добровільного виконання батьками обов'язку по утриманню дитини / М.Д. Ждан, І.А. Кузнєцов // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції; у 4-х томах. «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства». – Харків. – 12–13 квітня 2012 року. – Т. 3 – С. 28–29;
9. Жилинкова И.В. Брачный договор / И.В. Жилинкова. – Х.: Ксилон, 2005. – 174 с.;
10. Звенигородская Н.Ф. Проблема свободы алиментного соглашения: выбор партнера / Н.Ф. Звенигородская // Нотариус. – 2011. – № 5. – С. 39–41;
11. Звенигородская Н.Ф. Договорное родительское правоотношение: общее и частное / Н.Ф. Звенигородская // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2012. – № 3 (32). – С. 158–164;
12. Карпов М.В. О некоторых вопросах заключения соглашения об уплате алиментов / М.В. Карпова // Законы России: опыт, анализ, практика. – № 4. – 2013. – С. 80–83;
13. Косова О.Ю. Субъектный состав соглашений об уплате алиментов / О.Ю. Косова // Российская юстиция. – 2012. – № 2. – С. 24–25;
14. Косова О.Ю. Обязанность содержания и алиментные обязательства / О.Ю. Косова // Правоведение. – 2003. – № 4. – С. 63–80;
15. Нечаева А.М. Семейное право: учеб. пособие; 4-е изд. перераб. и доп. / А.М. Нечаева. – М.: Издательство Юрайт: ИД Юрайт, 2010. – 285 с.;
16. Ржаницина Л.В. Сфера социальной незащищенности. Проблема улучшения обеспечения детей алиментами / Л.В. Ржаницина, Т.А. Гурко. – М.: Институт Экономики, 2007. – 320 с.;
17. Ромовська З.В. Українське сімейне законодавство: підручник / З.В. Романовська. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.;
18. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. І.В. Жилинкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с.;
19. Усачева Е.А. Соглашение об уплате алиментов в российском семейном праве: автореф. дис. соискан. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». – М., 2017. – 20 с.;
20. Усачева Е.А. Проблемы определения предмета и субъектного состава соглашения об уплате алиментов / Е.А. Усачова // Актуальные проблемы российского права. – [Электронный ресурс]. – 2014. – № 8(45) август. – С. 1650–1656. – Режим доступа: [problemy-opredeleniya-predm-i-subektnogo-sostava-soglasheniya-ob-uplate-alimentov.pdf](#);
21. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації, з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, наукових фахівців). – Т.12: Спадкове право / За ред. проф. І.В. Спасиво-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФОП Колісник А.А., 2009. – 544 с.;
22. Чашкова С.Ю. Система договорных обязательств в российском семейном праве: дис. ... на соискан. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / С.Ю. Чашкова. – М., 2004. – 197 с.